

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2019 / Vol. XXXVIII / 2 / 35-48
Originalni naučni rad
Primljeno: 30. septembra 2019. godine
UDK:

ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA MIGRANTKINJA*

Zorica Mršević*
Institut društvenih nauka u Beogradu

Svetlana Janković*
Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije

"Kada pokušavaju da nas ubede da odustanemo od slobode u ime bezbednosti treba da budemo na oprezu. Ljudi koji nas uveravaju da možemo da ostvarimo bezbednost samo po cenu slobode žele da nam uskrate i jedno i drugo."

(Šnajder, 2018: 79-80)

Autorke analiziraju migraciju kao rodno diferencirano profilisan fenomen s obzirom da se položaj migrantkinja znatno razlikuje od položaja muškaraca migranata tokom celog migratornog ciklusa. Navode se dokumentovani rodno diferencirani oblici kršenja ljudskih prava migrantkinja u zemljama porekla, zemljama tranzita i zemljama krajnjeg odredišta; specifičnosti u pogledu pravnih migracionih statusa, sektora u koje migriraju, oblika rodno zasnovanog zlostavljanja koje pretrpe gotovo u svim fazama migratornog ciklusa. Izlažu se faktori koji utiču na migraciju žena, okolnosti koje doprinose posebnoj ranjivosti mnogih migrantkinja i njihovom suočavanju sa rodno zasnovanom diskriminacijom kao uzrokom i posledicom kršenja ljudskih prava. Posebna pažnja

* Ovaj tekst je nastao kao deo projekta: "Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup", na kome je autorka angažovana, a koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj, br. III 47010. Projekat implementira Institut društvenih nauka u Beogradu.

* E-mail: zmrsevic@idn.org.rs zorica.mrsevic@gmail.com

* Mr Svetlana Janković je konsultantkinja za rod i bezbednost u Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije, doktorandkinja Fakulteta bezbednosti u Beogradu.

E-mail: svetlana.jankovic@mgsi.gov.rs svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

poklonjena je standardima ljudskih prava i rodne ravnopravnosti, kao i međunarodnim preporukama zaštite ljudskih prava migrantkinja, kojima se promovišu procedure bezbedne migracije i obaveza poštovanja, zaštite i ostvarivanja ljudskih prava žena tokom ciklusa migracije.

KLJUČNE REČI: ljudska prava migrantkinja / rodni aspekti migracija / faktori ženske migracije / bezbedna migracija / međunarodni standardi

UVOD

Vreme rada na ovom tekstu podudara se sa Svetskim danom izbeglica koji se obeležava, 20. juna, što je svake godine vreme da se promišlja i razgovara o o granicama, onim ličnim, ali i političkim, o pomoći, solidarnosti o hrabrosti izbeglica, njihovoj boli, razumevanju i nerazumevanju šta solidarnost znači, i da li je uopšte ima. Takođe i o teroru koji se na tim istim granicama doživljava, jer se zaboravlja prosta istina, da migrante zatvorene granice ne zaustavljaju, već izlažu ljude sve opasnijim situacijama i sve rizičnijim i nedostojanstvenijim životnim uslovima. Koincidentalno, završetak teksta podudario se sa događajem koji je takođe vezan za migracije, a uzburkao je i podelio evropsku i domaću javnost. Naime, kapetanica spasilačkog broda za spasavanje migranata, Nemica Karola Rakete (31) uhapšena je 29. juna 2019. godine, pošto što je uplovila sa brodom u italijansku luku, suprotno naredbi italijanskog ministra unutrašnjih poslova. Spaseno je oko 40 migranata iz Afrike, dopušteno im je da se iskrcaju i odvedeni su u prihvatni centar na ostrvu (Politika, 2019, 29. jun), a Finska, Francuska, Nemačka, Luksemburg i Portugal obećale su da će primiti te migrante.

Nemački ministar spoljnih poslova Hajko Mas kritikovao je hapšenje kapetanice navodeći da je spasavanje života humanitarna dužnost i da spasavanje na moru ne sme da bude kriminalizovano. I ovaj događaj ukazao je da je migrantska kriza uzdrmala same temelje vrednosti Evropske unije, ponašanjem vlasti pojedinih zemalja na granicama, angažovanjem kordona policije, akcijama ratnih i policijskih brodova i izlaganju mnogih migranata životnom riziku, što je sve dovelo i do razmene oštrih reakcija između pojedinih zemalja (članica EU). Povodom slučaja uhapšene kapetanice, predstavnica francuske vlade optužila je Italiju da se ponaša "histerično" po pitanju imigracije, na šta je oštro reagovao italijanski ministar unutrašnjih poslova Mateo Salvini, lider krajnje desničarske Lige i potpredsednik italijanske vlade: "Francuska vlada treba da prestane sa ovim uvredama i otvori svoje luke za migrante", naveo je Salvini u saopštenju. Italijani su, kako kaže, već primili "previše" migranata i potrošili previse novca u tu svrhu. Ovo je najnoviji verbalni sukob dva evropska suseda pošto su se Pariz i Rim više puta prošle godine sukobili po pitanju migracija, jer italijanska vlada nastoji da spreči uplovljavanje humanitarnih spasilačkih brodova sa migrantima u italijanske luke (Tanjug, 2019, 2. jul). Italija se takođe sprema da žicom zatvori granicu prema Sloveniji zbog

migranata, što navodi na razmišljanje da će uskoro možda i cela EU biti opasana bodljikavim žicama i raznim barijerama, pa se postavlja pitanje šta je ostalo od proklamovanog jedinstvenog političkog prostora Unije, otvorenog za slobodno cirkulisanje ljudi, roba i ideja.

Uhapšena kapetanica, pak, navodi da se suprotstavila naređenju italijanske policije da ne pristaje u Italiju, jer je strahovala da će migranti na brodu izvršiti samoubistvo, da njena akcija "nije bio čin nasilja, nego samo čin neposlušnosti", a cilj je bio da "iscrpljene i očajne" ljude doveze na kopno (Politika, 2019, 30. jun). Dok jedni tvrde da su pravila spasavanja na moru univerzalna, tako da svako ko se nađe u poziciji da nekog spase, to mora da uradi, drugi tvrde da to nije brod za spasavanje nego za prevoz migranata od Afrike do Italije, kojih u Sredozemlju ima ih nekoliko uglavnom pod zastavama Nemačke. Ne retko se čuje i pitanje, a jesu li ovi migranti "izvađeni" iz mora (nakon nekog brodoloma), da bi moglo da se kaže da se radilo o brodu za spašavanje? Jer, transport ljudi iz jedne zemlje do neke druge zemlje, bez ličnih dokumenata, i bez dozvole za bilo koju vrstu boravka u toj drugoj zemlji, predstavlja kršenje zakona tih zemalja.

Po jednim mišljenjima, ovaj gest nemačke kapetanice broda jeste human, kao i blagonaklona politika njene zemlje prema migrantima, ali po drugim mišljenjima osnovano se ukazuje da je priliv migranata doveo u velike ekonomske probleme Italiju i posebno Grčku, jer izbeglice koje su zapljusnule njihove granice, sada niko u EU ne želi da primi. Zato se po ko zna koji put postavlja pitanje da li je migrantska kriza ipak orkestrirana negde izvan Evrope, dok se njeni krajnji ciljevi samo naslućuju.

1. EVROPSKI "VIŠAK STANOVNIŠTVA"

Postavlja se pitanje da li je na početku 21. veka Evropa stvarno prenaseljena da migrantski talas može da se shvati kao preteći višak stanovništva? Inače, ovo nije prvi put da se Evropa suočava sa tim hipotetičkim "viškom". Naime, na kraju Drugog svetskog rata Evropa je bila kontinent "na potezu" da reši problem miliona koji su krenuli na put povratka kućama, pošto ih je prethodno nacistička Nemačka proterala iz njihovih zemalja zbog nacističke ideologije odbrane životnog prostora i / ili su bili deportovani kao prisilni radnici u industrijske centre Rajha. Mnogi od njih su postali beskućnici nakon rata, nasukani na pogrešnoj strani novouspostavljenih granica i žrtve još jednog velikog projekta etničke homogenizacije. Značajan broj je napustio Evropu. Neki poput onih koji su preživeli holokaust, više nisu mogli zamisliti obnovu jevrejske budućnosti u zemljama gde je gotovo cela jevrejska zajednica ubijena. Drugi, često prognanici iz drugih delova Evrope ili povratnici iz kolonija, teško su se prilagodili zemlji koju nisu poznavali, pa je postojala opasnost da će postati ono što su saveznici brzo nazvali evropskim "viškom stanovništva". Sa idejom da se spreči dalji etnički sukob ili politička radikalizacija osiromašenih podklasa, bivši ratni saveznici su olakšali emigraciju velikih razmera - u Palestinu, na primer, ili preko novoosnovanog Međuvladinog komiteta za evropske migracije, u ostatak sveta (Buchen, 2019). Tragično je takođe, da se velike deportacije i masovna proterivanja

nisu zaustavila porazom nacista, primer nemačkog stanovništva iz Sovjetskog Saveza i drugih zemalja pobednica u Drugom svetskom ratu.

2. VREME IZBEGLICA, MIGRANTA I AZILANATA

Savremena narastajuća izbeglička kriza predstavlja možda najgoru humanitarnu krizu posle Drugog svetskog rata i najveće kretanje tražilaca azila. Podaci o globalnim trendovima pokazuju da je u 2015. godini bilo 65,3 miliona prisilno raseljenih lica, sa 3,2 miliona tražilaca azila i 98,400 dece bez pratnje ili razdvojene dece (UNHCR, 2016). U Evropu ih je stiglo brodom preko milion, što je četiri puta više u odnosu na prethodnu godinu. Odgovori zapadnih vlada na povećano prisustvo tražilaca azila kreću se od politike "otvorenih vrata" u Nemačkoj (Robinson, Masocha, 2016: 1-17), do sve većeg broja zemalja koje se pridružuju mađarskom odbijanju da ih prime.

Svi podaci ukazuju na postojanje dugogodišnjeg trenda rasta broja osoba kojima je potrebna bezbednost od rata, sukoba i progona. Dok je rečnik koji se odnosi na izbeglice i migrante često opterećen neslaganjima, svedoci smo i izliva velikodušnosti i solidarnosti, posebno zajednica koje i same primaju veliki broj izbeglica. Takođe uočavamo i nezapamćeno angažovanje novih aktera, uključujući razvojne agencije, privatne kompanije i pojedince (UNHCR, 2019, 19. jun), slično aktivistkinjama i aktivistima broda *See Watch*.

Problem je u tome što je u pravnom i političkom smislu sistem azila koncipiran za muškarca koji je politički aktivan i politički progona u datoj zemlji, što je oko desetak ljudi, a ne u odnosu na sadašnje potrebe i ovo što se sada zapravo zbiva. To su progoni i ratovi koji utiču na ogroman broj ljudi, i žena i muškaraca. Ta zaštita davanjem azila napravljena je tako da se ne uzima u obzir rodna perspektiva, i šta su stvarna iskustva žena, a šta muškaraca u savremenim oblicima progona, i patnje koju proživljavaju, kao i specifičnosti tih društava iz kojih dolaze. Menjaju se politike u odnosu na to, ko je izbeglica, a ko nije izbeglica. Kako zabraniti Avganistancima da dolaze, jer navodno, tamo nema više rata. Jedna Avganistanka decidirano objašnjava - od kad sam se rodila, u mojoj zemlji je rat, od 1978. godine, od kada je Rusija izvršila invaziju na Avganistan. Ona i njena deca ne mogu da idu u školu, ne mogu slobodno da se kreću ulicama, ne samo zbog bombi, već i zbog takvog društva koje bukvalno vrši represiju nad svim ženskim osobama. U tom društvu im se ne dozvoljava da idu u školu, preti se progonom ako se udaju, a ne poštuju svog supruga. Takođe im se preti fizičkim kažnjavanjem, sakaćenjem, pa i ubistvom, ukoliko hoće da izađu iz zajednice koja je nasilna, i ukoliko se bore za elementarna ljudska prava. Žene iz te specifične zajednice su izbeglice po svim kriterijumima. Ako ona kaže da svoju ćerku od 16 godina nije nikada mogla da upiše u školu, i ako ona sama nije mogla da se školuje, ako tamo padaju bombe svakoga dana, čak i ako zemlja zvanično nije u ratu, ona samo po osnovu toga što je žena u Avganistanu koja želi da spase živu glavu, treba da dobije zaštitu, i to po svim svetskim standardima predviđenim za izbeglice, jer su njena elementarna ljudska prava uskraćena (Savić, 2019).

3. ŽENE

Migracija nije fenomen koji je rodno neutralan. Položaj žena migrantkinja se razlikuje od položaja muškaraca migranata, i to po mnogo pitanja: pravnih migracionih kanala, sektora u kojima migriraju, oblicima zlostavljanja koje pretrpe i posledice istih. Kako bi razumeli specifične načine na koji sve ovo utiče na žene, migraciju žena treba proučiti kroz diskurs rodne neravnopravnosti, tradicionalnih uloga žena, rodno zasnovanog tržišta rada, univerzalnog javljanja rodno zasnovanog nasilja i globalne feminizacije siromaštva i radne migracije.⁷⁷

Žene često koriste talas izbeglištva i migracija da pobegnu od progona i nasilja, zapravo od patrijarhalnih odnosa u zemljama njihovog porekla, i na njima baziranog rodno zasnovano nasilja i diskriminacije, najčešće iz Avganistana i Pakistana (Mršević, Janković, 2018: 55 – 67). I tada, kada se kreću u porodičnim skupinama, izložene su nasilju, jer je upravo tada zabeležen porast porodičnog nasilja od strane muških članova porodice, koji su frustrirani neizvesnošću i opterećeni putnim tegobama. Kada su same, tek tada su žrtve mnogih, i kriminalaca i krijumčara, i drugih migranata istih ili od njih različitih nacionalnosti, ali i pripadnika međunarodnih humanitarnih organizacija i pripadnika sektora bezbednosti državnih institucija na čijoj teritoriji se nalaze.

Treba naglasiti porast broja migranata i tražilaca azila u Srbiji, kao i obavezu naše zemlje da izgradi azilni sistem koji će adekvatno odgovarati na njihove potrebe i to obezbeđivanjem uslova za prijem, smeštaj, ostvarivanje prava na novčanu pomoć, pristup zdravstvenom i obrazovnom sistemu..

Po saznanjima profesionalaca, kao posebno ranjive grupe u migrantskoj populaciji, istaknute su žene i deca, koji su podložniji svim rizicima, a postoji saglasnost da su različiti vidovi trgovine ljudima (seksualna eksploatacija, prinudni rad, vršenje krivičnih dela) najzastupljeni rizik sa kojim se iregularni migranti suočavaju. Ovo je prepoznato i u međunarodnom sistemu zaštite – polazište UNHCR je da su prinudni migranti/migrantkinje koji beže od ratnih sukoba i progona posebno izloženi eksploataciji. Naime, kako je usled sve restriktivnijih imigracionih i azilnih politika, ilegalni prelazak granice često jedino rešenje da se dođe na sigurnu teritoriju, migranti putuju uz pomoć krijumčarskih mreža, a da ne poznaju njihovu povezanost sa trgovinom ljudima. Samim tim oni su potencijalne žrtve eksploatacije, sile i prinude koje mogu da nastupe u kasnijim fazama putovanja (Morača, 2014). O sopstvenoj ženskoj nemoći, ilustrativna je izjava jedne Somalijke:

Žene su slabije, stalno u riziku da budu silovane, maltretirane i ubijene. Kada Somalijke putuju same, neko iz Somalije im postane "brat" i putuju zajedno. Odredi se neko u grupi i kaže mu se "ovo je tvoja sestra, moraš da vodiš računa o njoj i da paziš da joj se ništa ne desi". To se ne plaća, to je zaštita svojih ljudi. Žene ne mogu same da nose torbe, uvek im neko pomogne i malo para mu za to daju. Na putu kada idemo u toalet, uvek ide jedan momak iz Somalije. Kada nam neko iz druge

⁷⁷ CEDAW/C/2009/WP.1/R Opšta preporuka br. 26 – žene radnice migrantkinje.

zemlje pomaže, uvek je iza njih i neko iz Somalije. Kada spavamo, uvek smo između dva momka iz Somalije. (Morača, 2014)

Broj ljudi koji beže od rata, progona i sukoba prešao je 70 miliona 2018. godine. Ovo je najviši broj koji je UNHCR, Agencija UN za izbeglice, zabeležila u blizu 70 godina svog postojanja. Broj od 70,8 miliona je konzervativan, posebno imajući u vidu da tek delimično obuhvata broj raseljenih usled krize u Venecueli. Opšte uzevši, prema podacima država prijema, oko četiri miliona žitelja Venecuele napustilo je svoju zemlju, što ovu krizu raseljavanja čini jednom od najvećih u svetu. Uprkos tome što je većini tih ljudi potrebna međunarodna zaštita, do danas ih je samo oko pola miliona zvanično zatražilo azil.

Cifra od 70,8 miliona koja se navodi u izveštaju "Globalni trendovi" odnosi se na tri glavne grupe. **Prva grupa su izbeglice**, odnosno ljudi koji su prisiljeni da pobegnu iz svoje zemlje usled sukoba, rata ili progona. Broj izbeglica u svetu 2018. godine je dostigao 25,9 miliona – 500.000 ljudi više nego 2017. Ta brojka obuhvata i 5,5 miliona palestinskih izbeglica o kojima brine Agencija UN za pomoć i razvoj. **Drugu grupu čine tražioci azila** – ljudi izvan zemlje porekla, kojima je pružena međunarodna zaštita, ali koji čekaju na ishod svog zahteva za azil. Na kraju 2018. godine, u svetu ima 3,5 miliona tražilaca azila. **Treću i najveću grupu čine lica raseljena u granicama sopstvenih zemalja** – njih 41,3 miliona – kategorija koju obično nazivamo interno raseljena lica ili IRL.

Žene migrantkinje mogu da se svrstaju u različite i sve pomenute kategorije koje se tiču faktora koji su neodvojivi od migracije, svrhe migracije i stalnog mesta boravka, osetljivosti na rizik i zlostavljanje, njihov status u zemlji u koju su imigrirale i njihovo ispunjavanje kriterijuma za dobijanje državljanstva.

Rodna perspektiva se često zanemaruje kada se diskutuje o trenutnoj migratornoj krizi. Malo ko obraća pažnju na njih, i da se one zbog života u patrijarhalnim društvima, zbog toga što im razne stvari nisu dostupne, još više kriju i povlače iza nekih osoba koje mogu biti članovi porodice i koji su dobronamerni, nekih članova porodice koji nisu dobronamerni, uglavnom uvek iza muškaraca koji na tom putu preuzimaju ulogu iz patrijarhalnog sistema - da vode, kontrolišu, odčujuću i da se o svemu pitaju. Žene koje dolaze su manje obrazovane, nisu imale prilike da se školuju, živele su u tradicionalnoj sredini gde im nije bilo dozvoljeno da komuniciraju sa drugima, pogotovo ako su u pitanju muškarci, ne znaju strani jezik, jednostavno moraju da se oslone na onog koji vodi taj put - a to može da bude krijumčar, dobronamerna osoba, ili neko ko ih zlostavlja na tom putu. Često srećemo maloletne devojčice, kojima je teško proceniti uzrast - deluju kao da imaju 14, 15, 16 godina, možda čak imaju manje, a možda više, koje su već u braku, koje su trudne na tom putu (Savić, 2019).

U destinacionim zemljama (krajnjeg odredišta) više je kategorija žena migrantkinja koje, kao radnice, obavljaju nisko plaćene poslove, i koje kao takve mogu biti izložene visokom riziku zlostavljanja i diskriminacije. Mnoge od njih nikada ne ispune kriterijume za dobijanje stalnog boravka ili državljanstva, za razliku od migranata, koji su iz istih zemalja porekla, u istim zemljama se zapošljavaju, ne retko i istog su obrazovnog profila. (a) Žene radnice migrantkinje koje samostalno

migriraju; (b) Žene radnice migrantkinje koje idu zajedno sa svojim supružnikom ili drugim članovima svoje porodice koji su takođe radnici; (v) Nedokumentovane⁷⁸ žene radnice migrantkinje, koje mogu potpasti pod bilo koju od ove dve prethodno navedene kategorije.

Komitet UN za primenu CEDAW Konvencije, međutim, ističe da sve kategorije žena migrantkinja potpadaju pod oblast primene obaveza država potpisnica Konvencije i moraju se zaštititi od svih oblika diskriminacije u skladu sa Konvencijom. Integracija rodne perspektive je stoga od suštinske važnosti za analiziranje položaja žena migrantkinja i razvoja politika za borbu protiv diskriminacije i iskorišćavanja i zlostavljanja.

4. FAKTORI KOJI UTIČU NA MIGRACIJU ŽENA

Žene trenutno čine oko polovinu svetske migrantske populacije, kao što čine i polovinu svetske populacije. Njihove izbegličko migratorne pokrete motivišu isti faktori kao i muškarce, ali osim njih, i specifični, faktori ženske migracije. Mnogi faktori poput globalizacije, želje za novim mogućnostima, siromaštvo, rodne kulturološke prakse i rodno zasnovano nasilje u zemljama porekla, prirodne katastrofe ili ratovi i unutrašnji vojni sukobi determinišu migraciju žena. Ovim faktorima se takođe može obuhvatiti i pogoršanje rodnih podela rada u formalnoj i neformalnoj proizvodnji i sektoru usluga u zemlji krajnjeg odredišta, kao i kulturu zabave okrenutu prema muškarcima, što dovodi do potrebe za ženama kao zabavljačima muškaraca. Značajno povećanje broja žena koje migriraju same, kao lica koja zarađuju u velikoj meri predstavlja deo ovog trenda.

Zbog kršenja ljudskih prava žena radnica, migrantkinjama, u zemljama porekla, zemljama tranzita i zemljama krajnjeg odredišta, potrebno je olakšati primenu CEDAW Konvencije, unaprediti oblast korišćenja prava i značajno poboljšati ravnopravnost žena i muškaraca u svim sferama njihovih života. Takođe se ukazuje da je migracija nasledni svetskih fenomen, koji iziskuje saradnju među državama na multilateralnom, bilateralnom i regionalnom nivou.

U zemlji porekla pre odlaska, čak i pre nego što odu od kuće, žene radnice migrantkinje se suočavaju sa raznim problemima ljudskih prava, uključujući potpune zabrane ili ograničenja migracija žena zasnovanih na polnom ili polnom i starosnom, bračnom statusu, trudnoći ili materinskom statusu, ograničenjima koja su specifična za posao ili uslovima da žena mora da ima pismeno odobrenje muških rođaka da dobije pasoš kako bi putovala ili migrirala. Žene ponekad zadržavaju agenti za zapošljavanje koji sa njima vrše obuke za pripremi za odlazak, tokom čega one mogu biti predmet materijalnog, fizičkog, seksualnog ili psihološkog

⁷⁸ Nedokumentovani radnici su oni radnici migranti koji nemaju važeću boravišnu ili radnu dozvolu. Postoje mnoge okolnosti pod kojima se ovo dešava. Na primer, dati su im lažni papiri od strane lažnih agenata ili su ušli u zemlju sa važećom radnom dozvolom, ali su je naknadno izgubili jer je poslodavac arbitrarno prekinuo radni odnos sa njima, ili su postali nedokumentovani jer je poslodavac konfiskovao njihove pasoše. Ponekad radnici produže svoj boravak nakon isteka radne dozvole ili ulaze u državu bez validnih papira.

zlostavljanja. Žene takođe mogu da pretrpe posledice ograničenog pristupa obrazovanju, obuci i pouzdanim informacijama o migraciji.⁷⁹

Dok se muškarci po povratku mogu vratiti u stabilnu porodičnu situaciju, žene nakon povratka često trpe dezintegraciju u porodici, gde se smatra da je njihovo odsustvo od kuće razlog te dezintegracije. Takođe se mogu suočiti sa nedostatkom zaštite od oduzimanja imovine od strane agenata za zapošljavanje.

U zemljama tranzita žene radnice migrantkinje se mogu suočiti sa različitim problemima vezanim za ljudska prava tokom tranzita kroz strane države. Dok putuju sa agentom ili pratiocem, ukoliko agent naiđe na probleme u tranzitu, ili nakon dolaska na željenu destinaciju on može jednostavno da napusti žene migrantkinje. Žene su takođe u riziku od seksualnog i fizičkog zlostavljanje od strane agenata i pratilaca dok putuju kroz tranzitne zemlje.

U destinacionim zemljama krajnjeg odredišta, po stizanju na svoje odredište, žene radnice migrantkinje mogu da se suoče sa višestrukim oblicima diskriminacije *de jure* i *de facto*. Pod ovakvim okolnostima, zanimanja u kojima su žene dominantne su naročito kućni poslovi ili određeni oblici zabave. U tim uslovima česta je pojava lišenja žena različitih oblika pravne zaštite. U takvim zanimanjima, žene radnice migrantkinje imaju problem da pribave obavezujuće ugovore vezano za uslove rada, što ih ponekad dovodi u situaciju da neplaćeno rade prekovremeno. Štaviše, žene radnice migrantkinje često doživljavaju višestrike oblike diskriminacije i to ne samo diskriminaciju zasnovanu na polu i rodu, već i po osnovu ksenofobije i rasizma. Diskriminacija zasnovana na rasi, etničkoj pripadnosti, kulturološkim osobenostima, nacionalnosti, jeziku, veri ili drugom statusu se ispoljava na rodno i polno specifične načine.

Zbog rodno zasnovane diskriminacije, žene radnice migrantkinje često dobijaju niže plate nego muškarci, i generalno, one zarađuju manje od muškaraca ili dožive da uopšte ne budu plaćene, da im se kasni sa plaćanjem do odlaska, ili da im se plate uplate na račune koji im nisu dostupni. One nisu nekad u stanju da napuste lošu situaciju jer nemaju drugi način da isplate svoje dugove. Žene se dodatno suočavaju i sa porodičnim obavezama, jer svu svoju zaradu daju porodici u stepenu koji se ne očekuje od muškarca. Na primer, od neudatih žena se očekuje da čak brinu o rođacima kod kuće.

Žene radnice migrantkinje suočavaju ce često sa nejednakostima koje ugrožavaju njihovo zdravlje. Kako žene imaju drugačije zdravstvene potrebe od muškaraca, ovaj aspekt iziskuje posebnu pažnju. Ženama takođe često nedostaju specifični aranžmani koji se tiču bezbednosti na radu ili bezbednog putovanja od radnog mesta do mesta stanovanja. Kada se pruža smeštaj, posebno u onim zanimanja u kojima dominiraju žene kao što su fabrike, farme ili kućni poslovi, životni uslovi su loši,

⁷⁹ Stavovi opisuju neke od polno i rodno zasnovanih problema ljudskih prava sa kojima se žene suočavaju i zemlji porekla, i pre odlaska i nakon povratka. Problemi koji se tiču tranzita i života u inostranstvu nisu previše detaljni. Treba napomenuti da određeni problemi vezani za ljudska prava koji su ovde opisani mogu da navedu žene da se nedobrovoljno odluče na migraciju u skladu sa relevantnim međunarodnim pravom; u tom slučaju, treba se pozvati na te norme.

previše je žena na jednom mestu bez tekuće vode ili adekvatnih sanitarnih uslova, uz nedostatak privatnosti i higijene.

Dozvola za boravak u zemlji u kojoj je žena zaposlena može biti ozbiljno ograničena, posebno za žene radnice migrantkinje koje obavljaju kućne poslove, kada njihov ugovor na određeno vreme istekne ili kada poslodavac odluči da joj da otkaz. Ako izgube status imigranta, postaju ugroženije kada je u pitanju nasilje od strane poslodavca ili drugih koji žele da iskoriste situaciju. Ukoliko su pritvorene, mogu da postanu predmet nasilja koje vrše službenici u centrima za zadržavanje. Osim tih zvaničnih prepreka, prepreke u praksi mogu sprečiti pristup pravnom leku. Mnoge ne znaju jezik zemlje i ne znaju koja su njihova prava. Njihov položaj je otežan i činjenicom da imaju smanjenu ili uopšte nemaju profesionalnu i radnu mobilnost.

Žene radnice migrantkinje su ugroženije kada je u pitanju seksualno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje i fizičko nasilje, naročito u sektorima u kojima žene čine većinu. Diskriminacija može biti posebno akutna kada se radi o trudnoći. Radnice kod kuće su posebno osetljive kada se radi o fizičkim i seksualnim napadima, lišavanju hrane i spavanja i okrutnosti poslodavaca. Seksualno uznemiravanje žena radnica migrantkinja u ostalim radnim okruženjima, kao što su farme ili industrijski sektor, predstavlja problem svetskih razmera. Takođe, one mogu da izgube radnu dozvolu ako prijave zlostavljanje ili diskriminaciju, a u tom slučaju često ne mogu da ostvare ostanak u toj zemlji tokom trajanja sudskog procesa, ukoliko do istog dođe. Nedokumentovane žene radnice migrantkinje su posebno podložne izrabljivanju i zlostavljanju zbog njihovog neregularnog imigracionog statusa, što pogoršava njihovo isključivanje i rizik od izrabljivanja. Terete se i za kršenje imigracionih zakona i smeštaju ih u centre za zadržavanje, gde bivaju izložene seksualnom zlostavljanju, a zatim deportovane.

Često se suočavaju i sa dodatnim rizikom od nasilja u porodici, od strane njihovih supružnika ili rođaka ukoliko dolaze iz kulture koja vrednuje potčinjenu ulogu žene u porodici.

5. ISKUSTVA DRUGIH

Iz iskustva drugih može se naučiti da nije dobro da se pravi razlika između nacionalne pripadnosti migranata, kao što je slučaj u Turskoj, i da je potrebno da budu tretirani bez diskriminacije na osnovu porekla. Iz britanskog iskustva pak može da se nauči da je socijalni rad ključni sektor u integrisanju migranata, obogaćen volonterskim radom, onim što se naziva "novim profesionalizmom" i kreativnim rešenjima u situacijama sve veće budžetske oskudice i mera štednje.

U Turskoj živi više od 700.000 bugarskih migranata, tzv. Bulgaristanli (Parla, 2019). Imigranti iz Bugarske, koji su etnički Turci, imaju zbog toga određene povlastice, ali pristup građanskim pravima i statusu koji je obećan - nikada nije zajamčen i dalje zavisi od hirova onih na vlasti. Između nostalgičnih uspomena na bivši dom i težnjama za sigurnijim životom u Turskoj, postoje napetosti između etničkih privilegija i ekonomske ranjivosti i razmišljanja o granicama pripadnosti migranata. Turska imigraciona politika je stvorena u skladu sa nacionalnim

težnjama za etničkom, verskom i ideološkom homogenošću, nudeći Bulgaristanlima prednost nad drugima. Na taj način migracioni režim neke kategoriše kao poželjne, a druge kao strane i nepotrebne. Preko iskustava Bugarske, ukazuje se na globalni problem u kojem je sve veći broj ljudi primoran da traži nadu uprkos nemilosrdnoj anksioznosti unutar struktura nejednakosti.

U Britaniji se smatra da socijalni rad ima ključnu ulogu u daljem razvoju fokusa i aktivnosti u radu sa izbeglicama i azilantima (Robinson, Masocha, 2016). Socijalni radnici su visoko motivisani da rade u ovoj oblasti. Međutim, mora sve u potpunosti da bude u saglasnosti sa političkim ciljevima vlade. Takođe, postoji pritisak da se usaglase sa agendama koje daju prednost smanjenju troškova budžetskih stavki, kako bi doveli u pitanje neoliberalni fokus ograničavanja resursa koji doprinose preseljenju. Mere štednje za lokalne vlasti i dobrovoljne agencije, rezultirale su zatvaranjem specijalističkih timova i smanjenjem sredstava za socijalne radnike. Nalazi ukazuju na politizirane dominantne priče u radu sa tražiocima azila, pa je potrebno zalaganje za alternative koje promovišu nijansiraniju perspektivu uopšte prava ali pre svega ljudskih prava.

Snažna posvećenost socijalnih radnika socijalnoj pravdi pruža dokaze da socijalni radnici pronalaze odgovore na dileme s kojima se susreću u organizacijskim i zakonodavnim strukturama, koje regulišu njihovu praksu. Postoji tendencija da se npr. dobrovoljni sektori posmatraju kao prostor za kreativnu i rodno diferenciranu praksu, što rezultira relativno boljim rezultatima za tražioce azila, uprkos tome što je sektor identifikovan kao ozbiljno limitiran, decenijama ograničenim resursima. Vlada kroz svoju politiku odvratanja od traženja azila, implicitno ili aktivno želi da isključi i marginalizuje glavne usluge socijalnog rada, što su izazovi svima koji su angažovani u praksi.

Prisilna migracija je i dalje jedno od najizazovnijih globalnih pitanja sa kojima se suočava socijalni rad u Britaniji, koji ima ključnu ulogu u rešavanju problema iz perspektive socijalne pravde. Možda baš zato tzv. "novi profesionalizam" u kontekstu ljudskih prava, može podržati stvaranje novih znanja u kontekstu kritičkog socijalnog rada koji više treba da se fokusira na kapacitet izbeglica. Ovo zahteva organizacione, rodno diferencirane strategije, kako bi se osiguralo da oni koji rade sa izbeglicama i azilantima budu adekvatno podržani, čime se doprinosi njihovoj dobrobiti, zadržavanju i ukupnoj efikasnosti. Socijalni rad je potrebno da bude aktivan i u razvoju strategija za odupiranje neoliberalnim praksama koje favorizuju nadzor, a ne učešće, da promovišu aktivno profesionalno razmišljanje i da održe emocionalnu vezu sa doživljenim iskustvom koji nam može pomoći da se udaljimo od binarne podele na žrtve / preživjele osobe.

ZAKLJUČAK

Ukupni porast broja raseljenih lica nastavio je da prevazilazi stopu primenjenih rešenja za raseljena lica. Kad je reč o izbeglicama, najbolje rešenje je dobrovoljan, bezbedan i dostojanstven povratak svojim kućama. Ostala rešenja su integracija u zajednice prijema ili preseljenje u treće zemlje. Međutim, u 2018. godini preseljeno

je tek 92.400 izbeglica, što je manje od 7 procenata onih koji čekaju na preseljenje. Oko 593.800 izbeglica imalo je uslove za povratak i to je i učinilo, a 62.600 je naturalizovano.

Slučaj uhapšene kapetanice, od strane Italije, i neželjenog broda sa izbeglicama, podstakli su ponovo diskusije o tome da je krajnje vreme da Evropa ispuni svoje zajedničke političke obaveze, povrati svoj moralni legitimitet i pokaže svoj politički kapacitet. Evropa mora poštovati Međunarodnu konvenciju o zaštiti ljudskih života na moru i Međunarodnu konvenciju o spašavanju i traganju na moru, prema kojima se spašeni ljudi moraju dovesti u sigurnost. Mora se priznati da Libija i Tunis danas nisu "sigurne zemlje" i da se u njih izbeglice ne mogu vraćati. Evropa mora opet uvesti operacije spašavanja na Sredozemlju i prestati finansirati i obučavati tzv. libijsku obalnu stražu koja, u ime borbe protiv krijumčarenja, lovi izbeglice i podvrgava ih mučenjima. Sve ostalo nije prihvatljivo budući da se time samo podržava nastavak trenutnog licemerja, kukavičluka i bezumlja. Pretvarajući se da izbegava unutarne sukobe, Evropa ih ustvari samo raspiruje, anulirajući time možda i samu budućnost Unije (Libela, 2019).

Što se tiče situacije u Srbiji, zaposleni u izbegličkim kampovima ukazuju da je potrebno da se prepoznaju potrebe žena, da se shvati da su njihove potrebe drugačije od muških, ili da su potrebe iste, ali su drugačiji načini za njihovo podmirivanje i da mora da postoji senzibilitet za sve nemile pojave koje se ženama dešavaju na putu koji su prošle do Srbije. Potrebno je da se ne sagleda samo da li će se otkriti neki slučaj rodno zasnovanog nasilja ili trgovine ljudima, jer će se to teško otkriti, ako se prethodno ne postavi mehanizam koji je senzibilisan i koji može da omogućiti ženama da priđu, i da bez straha podele svoje iskustvo. Mora da postoji jedna podržavajuća atmosfera, da bi to neko uradio. Atmosfera ne sme da bude ugrožavajuća, a ne često se stiče utisak da je sve upravo tako, i nepodržavajuće i ugrožavajuće, počevši od toga na koji način su postavljeni kriterijumi (npr. ko je izbeglica, a ko nije izbeglica), ali i česta promena već utvrđenih standarda.

Potrebno je napraviti novi mehanizam, da se integracija ne posmatra kao učenje jezika tokom jednog časa nedeljno koji drže volonteri. Pri tom kad se pomene integracija, svi nekako zažmure, zato što integracija jednostavno košta. Integracija i zaštita ljudi koji bi ostajali ovde zahteva izgradnju ozbiljnog sistema, i zahvata organizacijski i druge sisteme koji to moraju da planiraju - obrazovni, zdravstveni, upravni postupci, socijalna zaštita i rad. Najmanje pet nabrojanih sistema bi morali da naprave neke promene, kako bi uskladili svoja pravila sa potrebama integracije tih ljudi koji žele da ostanu. To će se u budućnosti sigurno desiti, i mi već kasnimo sa planiranjem tog procesa, a posebno u smislu da mi kao društvo imamo benefit od tih ljudi, da ne kažemo da oni samo imaju benefit zaštite koju bi dobili ovde. Mi to posmatramo samo kao posledicu, a u stvari ne vidimo mogućnost koja se pruža ovoj zemlji, jer ovde dolaze mnogi predivni ljudi, ženje i muškarci, sa predivnim veštinama, i sa različitostima koje mogu samo da nas obogate.

Moramo da govorimo o tome da ljudi koje ovde hoće zaštitu moraju da budu informisani o ovdašnjem društvenom, pravnom i političkom poretku. Sa jedne strane, treba da budu informisani o tome, a sa druge strane treba da preuzmu

obaveze i ponašaju se u skladu sa njima. Moramo biti svesni da ti ljudi dolaze iz krajeva i zemalja gde devojčice od 12 godina ne smeju da izlaze u javnost bez pratnje odrasle muške osobe. Mora da postoji i njihovo ekonomsko osnaživanje, mora da se napravi adekvatniji sistem socijalne zaštite, da se obezbedi adekvatan smeštaj, ali takođe i ozbiljna procena potreba, veština, resursa i kapaciteta, kako bi se ti ljudi usmerili ka programima koji će im dati veštine koje će biti konkurentne i potrebne nama i ovom društvu, i u konačnom, kako bi se uključili u tržište rada. To važi i za žene i za muškarce i to bi trebalo da bude i vodilja i obaveza (Savić, 2019).

I na kraju treba reći, mada je trebalo možda već na samom početku, da se ne zaboravi, a i Papa nas je nedavno podsetio, da su migranti ljudi, a ne socijalno pitanje. "Oni su simbol svih onih koje je odbacilo današnje globalizovano društvo." (Politika, 2019)⁸⁰

LITERATURA

- (1) Morača, T. (2014) *Migrantkinje i migranti u lokalnim zajednicama u Srbiji*. Beograd: Atina.
- (2) Mršević, Z. Janković, S. (2018) Migrantkinje. U: *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*. (ur.) Zoran Pavlović. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. Vol. 37(2), str. 55 – 67.
- (3) Parla, A. (2019) *Precarious Hope Migration and the Limits of Belonging in Turkey*. Stanford: Stanford University Press.
- (4) Robinson, K. and Masocha, S. (2016) Divergent Practices in Statutory and Voluntary-Sector Settings? Social Work with Asylum Seekers. *British Journal of Social Work Advance*, pp.1–17.
- (5) Šnajder, T. (2018) *O tiraniji – dvadeset pouka iz dvadesetog veka*. Beograd: Dosije studio. 79-80.

Internet izvori

- (1) CEDAW/C/2009/WP.1/R Opšta preporuka br. 26 – žene radnice migrantkinje. Dostupno na: https://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/GR_26_on_women_migrant_workers_en.pdf, stranici pristupljeno 20. juna 2019. godine.
- (2) Libela. (2019, 2. jul) Za pravdu i solidarnost, sloboda za Carolu Rackete i Piju Klemp! potpišite peticiju. Dostupno na: <https://www.libela.org/vijesti/10343-za-pravdu-i-solidarnost-sloboda-za-carolu-rackete-i-piju-klemp/>, stranici pristupljeno 2. jula 2019. godine.
- (3) Buchen, T. (2019, 9 may) CFP: Migration and Large-Scale Settlement in Modern European History. State-Building, Ethnic Conflict and the Economy in the 19th and 20th Century (Dresden, 1-3 April 2020). International Conference, Technical University Dresden. Humanities and Social Sciences online. Dostupno na: <https://networks.h-net.org/node/5293/discussions/4103371/cfp-migration-and->

⁸⁰ Papa na misi u Bazilici svetog Petra, kojom je obeležena šesta godišnjica papine posete italijanskom ostrvu Lampeduza. To ostrvo, smešteno je na pola puta između Sicilije i severnoafričke obale, a postalo je jedna od glavnih tačaka ulaska u Evropu za migrante i izbeglice koji koriste mediteransku rutu.

- large-scale-settlement-modern-european-history, stranici pristupljeno 25. Juna 2019. godine.
- (4) Politika. (2019, 29. jun) Uhapšena Nemica, kapetan broda za spašavanje migranata. Dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/432816/Uhapsena-Nemica-kapetan-broda-za-spasavanje-migranata>, stranici pristupljeno 29. juna 2019. godine.
 - (5) Politika. (2019, 30. jun) Uplovila u Italiju zbog straha da će migranti izvršiti samoubistva. Dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/432842/Uplovila-u-Italiju-zbog-straha-da-ce-migranti-izvrsiti-samoubistva>, stranici pristupljeno 30. juna 2019. godine.
 - (6) Politika. (2019, 8. jul) Migranti su ljudi, a ne socijalno pitanje poru;uje Papa. Dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/433320/Migranti-su-ljudi-a-ne-socijalno-pitanje-porucuje-Papa>, stranici pristupljeno 8. jula 2019. godine.
 - (7) Savić, M. (2019) Žene izbeglice: Perspektiva iz Srbije. Atina. Dostupno na: <http://atina.org.rs/sr/%C5%BEene-izbeglice-perspektiva-iz-srbije>, stranici pristupljeno 26. juna 2019.
 - (8) Tanjug. (2019, 2. jul) Nova polemika Pariza i Rima – migranti, histerija i optužbe, RTS Vesti. Dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/3577010/nova-polemika-pariza-i-rima--migranti-histerija-i-optuzbe.html>, stranici pristupljeno 30. juna 2019. godine.
 - (9) United Nations High Commissioner for Refugees. (2019, 19. juni) Worldwide displacement tops 70 million, UN Refugee Chief urges greater solidarity in response. *UNHCR News Press*.
 - (10) Dostupno na: <https://www.unhcr.org/news/press/2019/6/5d03b22b4/worldwide-displacement-tops-70-million-un-refugee-chief-urges-greater-solidarity.html>, stranici pristupljeno 24. juna 2019. godine.

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS OF MIGRANT WOMEN

Authors analyze migration as a gender-differently profiled phenomenon given that the position of migrant women differs substantially from the position of migrant men throughout the entire migration cycle. There are presented the documented gender-differentiated forms of human rights violations migrant women suffer in countries of origin, transit and destination countries, specificities regarding legal migration status, sectors in which they migrate, forms of gender-based abuse that occur at almost all stages of the migration cycle. Exposed and analysed are the factors affecting the migration of women, circumstances that contribute to the particular vulnerability of many migrant women and their dealing with gender-based discrimination as causes and consequences of violations of their human rights. Finally, special attention is paid to human rights and gender equality standards, as well as to international recommendations for the protection of human rights of migrant women, which promote safe migration procedures and the obligation of all states to respect, protect and implement the human rights of women during the migration cycle.

KEYWORDS: migrant women's rights / gender aspects of migration / women migration factors / safe migration / international standards